

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
DE ATTILA JÓZSEF NOMINATAE

ACTA JURIDICA ET POLITICA

Tomus X.

Fasciculus 2.

MADAY PÁL

FALUSI TISZTSÉGVISELŐK
HIVATALI ESKÜJE
A GYULAI URADALOMBAN

SZEGED

1963

Redigunt

GYÖRGY ANTALFFY, ÖDÖN BOTH, LÁSZLÓ BUZA, ISTVÁN KOVÁCS,
JÁNOS MARTONYI

Edit

*Facultas Scientiarum Politicarum et Juridicarum Universitatis Szegediensis
de Attila József Nominatae*

Nota

Acta Jur. et Pol. Szeged

Szerkeszti

ANTALFFY GYÖRGY, BOTH ÖDÖN, BUZA LÁSZLÓ, KOVÁCS ISTVÁN,
MARTONYI JÁNOS

Kiadja

*a Szegedi József Attila Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara
(Szeged, Lenin krt. 54.)*

Kiadványunk rövidítése

Acta Jur. et Pol. Szeged

Felelős kiadó: Kovács István

A FALUSI TISZTSÉGVISELŐK ESKÜSZÖVEGEI

A gyulai állami levéltárban a gyulai uradalom iratai között egy XIX. század elejéről származó, kisalakú, kézzel írott, összefűzött könyvecskét őriznek D/9—545. lt. szám alatt. A könyvecske felzetén a következő cím olvasható: „*Különbb különbb-féle esküvéseknek Formáik*”. Bár a kézirat sehol sem tüntet fel keltezés, mégis kétségtelenül megállapítható, hogy annak szövegét 1790 és 1810 között vethették papírra.¹ Azt is bizonyítani tudjuk, hogy ezeket az esküszövegeket már a XVIII. század végén és a XIX. század elején használták.²

A könyvecske címe elárulja, hogy az különféle falusi (mezővárosi) hivatali esküszövegeket tartalmaz s ha belelapozunk, az esküszövegek után — bizonyára nem ok nélkül — „*A cselédek kötelességei*”-t is függelékként találjuk benne.

A formuláskönyv 23 esküformulát tartalmaz. Ennyi esküszöveg „egycso-
korban”, ilyen széles skálájú esküformula gyűjtemény együtt, nem is kevés értékű a jogtörténész számára, különösen ha tudjuk, hogy helytörténeti kutató csak a legritkább esetben bukkan — legalábbis Békés megyében — egy-egy jobbágyfalu vagy mezőváros történeti iratanyagának átbúvárlása közben egy-egy tisztségviselő hivatali esküszövegére.³ Az a körülmény, hogy a gyulai uradalomban a falusi és mezővárosi tisztségviselők hivatali esküszövegeit ilyen formuláskönyvbe gyűjtötték össze, arra mutat, hogy súlyt helyeztek az egységes gyakorlatra, a tisztségviselők kötelesség-körének egyöntetű kialakítására. Sok példával tudjuk bizonyítani, hogy az uradalom falusi és mezővárosi notariusai ebből a formuláskönyvből másolták le a hivatali esküszövegeket és az újonnan választott tisztségviselők hivatalba iktatásuk alkalmával ezeket a formulákat használták.

A formuláskönyv a következő rendben tartalmazza a különböző esküszövegeket:

¹ Vö. a kézírást a gyulai uradalom 1790-1810 között keletkezett jegyzőkönyveivel. A formuláskönyv írása ugyanattól a notariustól származik.

² Vö. *Maday* Pál. Szarvas története. Szarvas. 1962. 93. (Következőkben: *Maday*)

³ Szokás volt más megyékben, hogy a hivatali esküszövegeket a magistratus hivatalba lépésekor az első jegyzőkönyvbe megörökítették. Ilyen gyakorlattal Békés megyében 1848-ig nem találkoztam.

1.

Birói Esküvésnek Formája

Én N. N. esküszöm az egy élő Istenre, a' ki Atya, Fiu, Szent Lélek Isten, hogy é' mostani Fő Birói szolgálatomban Isten után Felséges Királyomnak igaz hűségemet meg tartom, a' Tekintetes Nemes Vármegyének, és az ő Ki-adandó parantsolatának mindenekben engedelmes lések; annak Magistratusa eránt illendő tisztelettel viseltetem, és a' mellém rendelt Eskütt Társaimmal igyekezem a' Felsőség parantsolatait tellyesíteni; a' Köz jót elő mozdítani, a' panaszolkodó ügyes bajos Személyeknek, a' mennyiben rajtam áll, minden Személy választás, kedvezés, vagy részre hajlás nélkül igazságot Szolgáltatók, a' Köz terheket a' Lakosok Között erányosan osztom fel; a' Helységnek jövedelmeit nem fogyasztom, hanem inkább szaporítani igyekezem, azokra Szemessen vigyázok, és annak idejében arról mind magam hűségesen számot adok, mind pedig az alattam valóktól hűségesen Számot vészek. Isten engem úgy segéljen.

2.

Formula adjurandi Notarium

Én N. N. esküszöm az élő istenre, a' ki Atya, Fiu, Szent Lélek Isten, hogy ezen fel-válált Nótáriusi Hivatalomban, mindenek felett Isten ditsőségét, annak utána pedig ezen Helységnek Köz javát, mind belsőkben mind külsőkben tellyes tehetségem szerént munkálni, és elő mozdítani igyekezem; a' Számadásokban, Inquisitiókban Levelek írásában, Magyarázásában, ki küldendő Cursusimban mindenkor a' mellyek Szabadosok és törvényesek, és a' Helység használatára elő-menetelesek, híven és jó lelki esmérettel tellyesíteni fogom, a' titkokat sem beszédvel, sem írás által ki-nem jelentem, egy szóval minden kötelességeimet, szegénység, gazdagság, félelem, kedvezés, és ajándéokra való tekintet nélkül, híven és serényen végezem. Isten engem úgy segéljen.

3.

A' Tanátsbéliek esküvése

Én N. N. esküszöm az egy élő Istenre, a' Ki Atya, Fiu, Szent Lélek Isten, hogy ezen tanátsosi szolgálatomban Semmi fáradságomat a' Helységtől nem sajnálom, annak Köz javát mindenekben, tellyes tehetségem Szerént elő mozdítani igyekezem, és Fő Birámnak mindenekben, a' mellyek jók, törvényesek, és a' Köz jóra elő menetelesek, híven engedelmeskedem, ötet a' Köz teher viselésekben hűségesen segítem, a' reám bizatandó dolgokban híven el-járok, a' titkokat ki-nem jelentem, és mikor szükséges törvényt igazságosan és jó lelki esmérettel szolgáltatók, gazdaságra, szegénységre, kérelemre vagy atyafiságra való tekintet nélkül, egy szóval minden Tanátsosi kötelességemet serényen és igaz lélekkel tellyesíteni kívánom. Isten engem úgy segéljen.

4.

Helység Gazdájának esküvése

Én N. N. esküszöm az egy élő Istenre, a' ki Atya, Fiu, Szent Lélek Isten, hogy ezen felvállalt Gazdai szolgálatomban, a' Helység mindenféle javainak hűséges sáfárja és Gondviselője nem prédálója lések; a' mellyek reám bizattatnak, azokkal tiszta kézzel bánok, nem a' magam hasznára; sőt mindenben egyebekre is gondosan és szorgalmatosan vigyázok, hogy a' Helység valamiben kárt ne valljon, és a' mennyiben tsak tölem telik a' Helység javát gyarapítani, és mások által is gyarapíttatni hűségesen igyekezem, és úgy, mint igaz jó Lelkü jó Sáfár szolgálni kívánok. Isten engem úgy segéljen.

Kis Birák esküvése

Én N. N. esküszöm az egy élő Istenre, a' ki Atya, Fiu, Szent Lélek Isten, hogy e' mostani Kis Biróságomban előttem járó, s nékem parantsoló Betsületes Birámnak hűségesen engedelmeskedem, az előmben adandó szolgálatokban és parantsolatokban hűségesen el járok; a Helység Lakosait kíváncsító helyes dolgokban személy válogatás nélkül igazságosan rendelem szegénységre, gazdagságra, atyafiságra való tekintet nélkül, az reám bízott, a vagy hallott titkos dolgokat és végezéseket idő előtt ki nem jelentem, a Helység javaira hiven vigyázok, és ha valamint látnék vagy tapasztalnék a' mi a' Helységnek kárára volna, azt el nem hallgatom, hanem bé-jelentem, egy szóval tellyes tehetségem szerint, a' Helységet hűségesen és jó lélekkel szolgálni kívánom. Isten engem úgy segéljen.

Tizedeseké

Én N. N. esküszöm az egy élő Istenre, a' ki Atya, Fiu, Szent Lélek Isten, hogy ezen mostani Tizedességemben előttem járó, s nékem parantsoló Birámnak engedelmeskedem, az előmben adandó parantsolatokban hűségesen eljárók, mikor kíváncsítik, hirdetésben, zálogolásban, s minden falu szükségét néző dolgokban, serényen és hiven forgolódom, nem tekintvén, Személyt, ajándékot, kedvezést, tsak az egyigazságot követem, mikor szükséges, éjjeli kerülésekben fáradságomat és vigyázásomat a' Helységtől nem sajnálom, ha valami károsat, a vagy törvényteleniséget látok és tapasztalok, azt el-nem hallgatom, ha nem fel adom, a' reám bízott vagy hallotttitkokat ki-nem-mondom, és mikor valahova küldetem, kötelességemben szilajon járok, viszsza sietek; egy szóval a' Helységet tellyes tehetségem szerint hiven és igaz lélekkel kívánom. Istn engem úgy segéljen

Hadnagyoké

Én N. N. esküszöm az élő Istenre a' ki Atya, Fiu Szent Lélek egy Isten, hogy ezen mostani Hadnagyságomban előttem járó Betsületes, Birámnak minden törvényes és igaz dolgokban engedelmeskedem, a' nékem adandó parantsolatokban hűségesen el-járok, a Vigyázásban és éjjeli kerülésekben mikor szükséges fáradságomat nem sajnálom; és ha valakit czégéres vétekben, káromkodásban, vagy más törvénytelenységben, verekezésben, tilalmas kortsmákon való dörzsölésben, veszedelmes helyeken való pipázásban, avagy akármelly gonoszságban látnék és tapasztalnék, az olyanokat nem tsak fel-adom, hanem meg is fogom, és ha a Törvény úgy hozza magával meg-verní én kész-leszek, nem tekintvén Szegénységet, gazdagságot, félelmet, ajándékot, vagy barátságot és atyafiságot, és mikor valahová küldetm, kötelességemben serényen és gyorsan járok, egy szóval a Helységet, hiven és igaz lélekkel szolgálni kívánom. Isten engem úgy segéljen.

Portió szedők esküvése

Én N. N. esküszöm az egy élő Istenre, a' ki Atya, Fiu, Szent Lélek Isten, hogy ezen mostani Portió Szedőségemben, a' Helység Lakosaira repartált Summát tellyes tehetségem szerint ki szedem, senkitől sem többet, sem kevesebbet nem kérek, hanem tsak a' mint a Lajstromba fel-lészen írva, és a' Szegény Lakosóktól Kiszendendő Summát a' magam hasznára nem fordítom, azzal sem magam nem kereskedem, sem másoknak kereskedésre vagy uzsorára ki-nem adom; hanem mindenekben hiven és igazságosan szolgálók, és annak idejében mindenekről hűségesen számot is adok. Isten engem úgy segéljen.

Bor- Biró esküvésének Formája

Én N. N. esküszöm az egy élő Istenre, a' ki Atya, Fiu, Szent Lélek Isten, hogy e' mostani Bor Biróságomban vigyázással és szorgalmatossággal el járok, és midőn Borokat vásárlok, azokat sem többre sem kevesebbre, hanem az igaz meg vévésnek arra szerént elől-adom, senki borát ajándékért el- nem hozom, a' meg töltögetésnél semmit hamisan a' magam hasznára nem fordítok, és mindenkor az igaz mérték szerént sem többet sem kevesebbet nem jegyzek, nem is jegyeztettek, hanem tsak a mi az igazság, abban hiven eljárni igyekezem. Isten engem úgy segéljen.

10.

Bor, Ser és Pályinka Csaplárosoké

Én N. N. esküszöm az egy élő Istenre, a' ki Atya, Fiu, Szent Lélek Isten, hogy ezen mostani Csaplárosságomban a' Helységet igazán és hiven szolgálom, azoknak a' kik italokat hordatnak mindeneket hiven és igazán, nem többet sem kevesebbet fel nem-irok, hamis mértékkel nem mérek, hanem azzal a' mellyet a Tekintetes Nemes Vármegye és Birák Uraimék ki-adnak, azt igazán meg tőtöm, az italt vízzel nem ele-gyítem, a' Helység jövedelmét a' magam hasznára nem fordítom, sem a' magam Borát, pályinkáját, Hites Bor Birói Uramnak hire nélkül nem mérem, és annak ide-jében mindenekről hűségesen Számot is adok. Isten engem úgy segéljen .

11.

Szék Birónak esküvése

Én N. N. esküszöm az egy élő Istenre, a' ki Atya, Fiu, Szent Lélek Isten, hogy e' mostani Szék Biróságomban Tellyes tehetségem Szerént minden dolgokban a' Helységnek hasznát igyekezem munkálkodni, a' Helység pénzeit a' magam hasznára vagy uzsorára nem fordítom, a' megvett marhákkal ,juhokkal, bárányokkal a' magam javára nem kereskedem; a' ki-mérendő hust igazán meg mázsálom és számba vé-szem, és annak idején mindenről a' Mészárosossal együtt Számot adok, egy általlyában azon igyekezem tellyes tehetségem szerént, a' miben a' Helységnek hasznára, nem pedig kárára lehetek. Isten. engem úgy segéljen.

12.

Mészárosé

Én N. N. esküszöm az egy élő Istenre, a' ki Atya, Fiu, Szent Lélek Isten, hogy e' mostani Mészárosságomban, minden engemet illető dogokban, a' Betsületes Birák-nak és Szék Gazdáknak engedelmeskedem, a' Marháknak és egyéb Jóságoknak meg-nyuzásainál, a' magam dolgának hátra maradásával- is, ha tsak egészségem engedi, mindenkor jelen lések, azokat igazán meg- mázsálom, Husból, fagyuból, semmit el nem titkolok, a' lakosokat hamis fontal meg nem károsítom, a' Lajstromba és ro-vásokra többet nem rovok, hanem tsak a' mi igazságos, mindenben a' Szerént tse-lekszem. Isten engem úgy segéljen.

13.

Malombiróé

Én N. N. esküszöm az egy élő Istenre, a' ki Atya, Fiu, Szent Lélek Isten, hogy e' mostani Malom Biróságomban a' Helységnek Malmai körül hűségesen forgolóddom ha midőn valamelyiknek romlása történne, azt Biró Uramnak azonnal meg-jelentem, hogy ő nagyobb Kártól meg őriztessen; és mindenben arra vigyázok. hogy kár ne

essen; a' bé-jövő Malom vámat mind a' Helység, mind a' Molnárok részére igaz vékával hűségesen ki-mérem, abból semmit el nem titkolok sem a' magam hasznára nem fordítok, sem abból másoknak titkon és hamissan nem sáfárokodom, hanem a' mint igazságos és törvényes a Helységnek a Szerént kívánok tellyes tehetségem szerént szolgálni, és annak idejében mindenekről hiven számot is adok. Isten engem úgy segéljen .

14.

Molnáré és Legényeké

Én N. N. esküszöm az egy élő Istenre, a' ki Atya, Fiu, Szent Lélek Isten, hogy e' mostani Molnárságomban (Molnár Legénységemben) hiven és serényen forgolódom. ha midőn a' Malomnak valamely hibáját tapasztalom, azt jó Lelki esmérettel, az én Mesterségem és tehetségem szerént meg jobbitom, a Malmokra hűségesen vigyázok. hogy azokban valami kár ne történjen, a Szer adásban, a' Vámnak ki- vételében minden személy válogatás nélkül, a' jó rendet és igazságot követem és meg-tartom. Isten engem úgy segéljen.

15.

Dinnye Csőszöké

Én N. N. esküszöm az egy élő Istenre, a' ki Atya, Fiu, Szent Lélek Isten, hogy e' mostani Dinnye Csőszségemben, a' Helység Dinnyéit, Tengerijit, vagy más reám bízandó Veteményeit mind éjjel mind nappal szorgalmatosan kerülöm, Lopóktól s más kárttévo jószágoktól hűségesen me-őrizni igyekezem, a' másét-is hamisan nem tékozolom, el-nem adom, a' magam hasznára nem fordítom, azonkívül a' mit meg eszek; hanem mint előmbe lézen rendelve, mind azon szerént hiven és igazán szolgállok. Isten engem úgy segéljen.

16.

Formula Juramentandi Libertinum Dominalem

Én N. N. esküszöm az egy élő Istenre, a' ki Atya, Fiu, Szent Lélek Isten, hogy a' Méltóságos Uradalmi Tisztség által, a' Szabadosi Hivatalban bé-állittatván, ezen hivatalomban hiven és szorgalmasan el- járni kívánok; a' Méltóságos Uraságnak, és az ő Tisztségének minden engemet illető parantsolatit, hiven és szerényen tellyesítem a' Méltóságos Uraság adójának beszédésében, a' tartozó munkáknak rendelésében, éjjel és nappal hűségesen munkálkodom, minden személy válogatás nélkül, félre tévén ajándékot, kedvezést, attyafiaságot: a' Helységnek is Betsületes Bíráit meg-betsülöm, egy szóval, a' mi ezen Szabadosi Hivatalomat illeti, abban mindenkor igazán és hiven fogok eljárni. Isten engem úgy segéljen.

17.

Halász Biróé

Én N. N. esküszöm az egy élő Istenre, a' ki Atya, Fiu, Szent Lélek Isten, hogy ezen fel-vállalt Halász Biróságomban, minden engemet illető Kötelességemben hűségesen és gyorsan el-járok, Betsületes Birámnak minden jó dolgokban engedelmeskedek, a' Helység hasznát tellyes tehetségem Szerént munkálkodom, semmit hamisan el-nem titkolok, hanem a' mint az igazság és a jó rend magával hozza mindeneknek az ötét illető részt ki-adom, a' Helység reám bízattandó Javainak is hiven gondját viselem, egy szóval mint igaz lelkű ember Szolgálni kívánok. Isten engem úgy segéljen.

Mezei és Kerti Csöszöké

Én N. N. esküszöm az egy élő Istenre, a' ki Atya, Fiu, Szent Lélek Isten, hogy én e' mostani Csösz Szolgálatomban, a' Helységnek tilalmas Mezeit (:Szöllös kertjeit:) Szántó földeit, vetéseit, egy szóval mind azokat mellyekre való vigyázás én reám biztattatik, mind éjjel mind nappal hűségesen kerülöm és őrzöm, a' kártévő embereket, akárhik legyenek, meg-zálogolom, úgy szintén a kártévő Jóságokat behajtom, és betsületes Biráknak, s Birák Uraiméknak minden jó dolgokban engedelmeskedem, semmit hűségtelenül el nem idegenítek, se másnak nem adok, hanem minden kötelességemben hűségesen, igazán, és szorgalmason el-járni kívánok. Isten engem úgy segéljen.

Halász Biróé, más

Én N. N. esküszöm az egy élő Istenre, a' ki Atya, Fiu, Szent Lélek Isten, hogy ezen most felvállalt Halász Biróságomban igaz lelkem esmérere szerént, tellyes tehetségemhez képpst eljárók, úgy hogy a' mennyi Hallal az Ur Isten meg áld benünk, azokrul vagy Halban vagy pénzben igaz számot adok, sem a' Helységet, sem a' Betsületes Halász Társaságot meg-nem csalom, semmit hamisan el-nem titkolok. sőt a Halászokra is szorgalmatosan vigyázok, hogy valami hamisság és csalárdság ne történjen, egy általlyában a Helységnek annyi hasznót igyekszem hajtani, a' mennyit tsak lehet, egy szóval mindenekben mellyek reám biztattatnak, hűségesen el járni igyekszem. Isten engem úgy segéljen.

Közönséges Tanu meg-hiteltetés

Én N. N. esküszöm az egy élő Istenre, a' ki Atya, Fiu, Szent Lélek Isten, hogy én, nem tekintvén atyafiságot, félelmet, személyt, ajándékot, kedvezést, az előmben tétetendő kérdésekre igazán meg-felelek, úgy a' mint a' dolgot tudom, hallottam, avagy láttam, a' szerént mindent meg-mondok, semmit el-nem hallgatok, sem többet, sem kevesebbet, tsak a' mi a valóságos igazság, az Szerént Szóllok. Isten engem úgy segéljen.

Uttza Kapitány esküvése

Én N. N. esküszöm az egy élő istenre, a' ki Atya Fiu, Szent Lélek Ur Isten, hogy én ezen Uttza Kapitányságomban Betsületes Birámnak engedelmeskedem, minden jó dolgokban, melyeket parantsol, hiven eljárók az én utzámat elrendelő lakosokkal hiven el- járók, szorgalmatosan kerülöm, és mindenekre szemesen vigyázok, a' korbórló kortsmás, gyanus avagy káromkodó Személyeket a' Helység Házából fel-hajtom, a vagy neveket fel-adom, minden kedvezés nélkül, nem nézek sem atyafiságot, sem ajándékot, sem kérelmet, hanem mindenekben a' Helység javára és bátorságára mind nappal mind éjjel hiven szolgálni igyekezem. Isten engem úgy segéljen.

Révész esküvése

Én N. N. esküszöm az egy élő Istenre, a' ki Atya, Fiu, és Szent Lélek Isten, hogy e' mostani Révészségemben le lett hitem szerént, a' bé jövő Révészpénzzel igazán számolok, a' más Helységbelieken meg veszem, s mind azoktól, kiket a' Törvény és Szokás ezen Teher alól fel nem Szabadít meg kérem, a' Rév hajára, és hozzá tartozó

Szerszámokra vigyázok, a' gyanus embereket által nem bocsájtom, a helybéli lakosokat, és igaz uton járókat pedig tehetségem szerint serényen által viszem és hozom, egyiknek, vagy másiknak nagyobb kedvezéssel nem leszek, ajándékot, félelmet, atyafiságot és barátságot nem tekéntek, egy szóval oly szolgálók, a' mint azt kötelességem, és az Igazság meg kívánja. Isten engem úgy segéljen.

*

A Törvény által ki vétetnek a Nemessek, Szokás által a Helységek Elöljárói, és a Helységek dolgába Személylek, és kotsik.

23.

Irnok esküvése

En N. N. esküszöm az egy élő Istenre, a' ki Atya, Fiu, Szent Lélek Isten, telyes Szentháromság, hogy minekutána ezen érdemes község által mint Notariusi Segéd Irói, bé vétettem volna, ezen Irnoki hivatalomban, minden fellyebb való Notariusom által reám bizandó jó dolgokat égazán hiven, szorgalmatosan véghez viszek, nékie, valamint fellyebb valóimnak hasonló minden jó dolgokban engedelmeskedem, semmi a' félétet melyeknek irások, vagy írásbéli kiadások valamely rossz következtet vonhatna maga után magam fejtől nem teszek, meg bizattatásomon kívül Semmi Tisztséget illető dolgokban egy áltájában belé nem avatkozom, hanem mindeneket előttem járó Notariusom meg hagyása és reám bizása, és ut mutatása után tselekszem, — magamat minden veszedelmes intselkedésektől, alattomos áskálódásoktól és tilalmas társalkodásoktól tiszta lelkiismerettel meg óvom, senkinek tselekedetét mely reám nem tartozik nem bírálgom, a' reám bizandó titkokat sem írás sem tselekedet sem szó által soha ki nem jelentem, semmi Helységet illető írást vagy a' melyek kezemen forognak el nem idegenítek, a' Tekintetes Nemes Vármegye Tisztsége, a' Méltóságos Uradalom tisztviselői, a' Helység Elöljárói s lakosai eránt illő tisztelettel viseltetem, egy szóval magamat, telyes tehetségem szerint mindenekben szeliden, erkölcsi módon folyvást meg elégedéssel viselni és hordozni igyekszem. Isten engem úgy segéljen.

A' Cselédek kötelességeik

A' Kis Biró, mikor Biró Uram és Gazda Uram nintsenek a' Helység házánál mindenre vigyáz, a' Helység barmaira, sertésekre, és egyebekre gondja legyen, ő vigyázzon a' Gazda Asszonyra, Szolgálókra, és kotsisokra is, hogy valami félre nem (olvashatatlan) ugymint kenyér, zsiradék, széna, fa satöbbire is önéki éjjel és nappal jelen kell a' Helység házában lenni, Biró Uram hire nélkül még tsak haza mennie sem szabad; ha éjjel Forspontos vagy Levél érkezett azt azonnal a' Notariusnak jelenti.

A' Tizedesek, mikor valamely parantsolattal a' Helységbe küldettetnek szilajon járjanak, sehol ne késsenek, ha meg érkeznek bérönnnek és jelentik Biró Uramnak avagy a' Notarius Uramnak, hogy mit végeztek, éjtszakánként mikor parantsoltatik, vagy máskor is a' Hadnaggal kerülnek, a' tilalmas bormérő, vagy öszve gyűlő Helyeket fel keresik, a' kiket ott találnak be-hajttják; a' tüzre vigyáznak, vízi puskát jó rendben tartják: ha látnának valahol, hogy száraz pernye vettetik ki az uttzára az ollyat meg zálogolják, be-hajttják, fel-adják; egy tizedesnek mindég ott kell a' Kis Biróval háltni, vagy pedig a' Hadnagynak, ha a' Tizedes éppen haza talál menni: a' hetes Tizedesnek sem szabad pedig, valamint a' kis Birónak Uram hire nélkül haza menni.

A' Hadnagy leg-inkább azért van, hogy Lovon Szolgál, ha valahová sietős levelet kell vinni, vagy valakit a' pusztáról bé hajtani, ez a' Hadnagy kötelessége: annak-előtte egy Hadnagy vitessek; most azért van kettő, hogy egy mást hetenként fel-vált-sák; a' Helység bátorságára, a' gonosztévőkre, pipázókra, tüzre különösen a' Hadnagy vigyáz, azért mikor kerülni kell, Ő a' fő személy; az ő kötelessége mikor a' Törvény parantsolja a' Gonosztévőkre minden kémllés nélkül meg is verni; a' Hetes Hadnagynak sem szabad Biró Uram hire nélkül a' Helység Házától el-menni: hogy ha sietős levél érkezne, tudhassák, hogy hol van.

Vasárnapokon minden Cselédnek fel-kell a' Helység Házához jönni, és a mult hetes Cselédnek is csak vasárnap estve szabad haza menni.

A' melly Cseléd Bíró Uram híre nélkül el megy olyan először meg-intetik, másodsor pénzre büntetetik, harmadsor pedig testi büntetéssel is meg dorgáltatik és el csapattatik.

II.

AZ ESKÜSZÖVEGEK TARTALMA

A bíró esküje.

Ad. 1. — A bírói esküszöveg három tartalmi vonása emelhető ki: a) az egyház esküszövegeire emlékeztető *vallásos* elemek, b) a „Felsőség parantsolatai” iránti *engedelmesség*, a magistratus iránti *tisztelet* és c) a törvényes rendelkezésekben foglalt *hatáskör* kifejezése.

a) A bírói esküszöveg bevezetésében és záradékában olvasható *vallásos* kifejezések arra utalnak, hogy a gyulai uradalomban a jobbágyfalvak és mezővárosok tisztségviselőinek korábbi esküszövegeiben használt vallásos elemeket az újabb esküszövegekbe is átvették.⁴ Markovitz Mátyás és Tessedik Sámuel krónikáiból tudjuk, hogy a Harruckern uradalom első telepesei között választott falusi és mezővárosi tisztségviselők részére még a papok készítettek hivatali esküszövegeket és a tisztségviselők a templomban tették le hivatali esküjüket.⁵ Tessedik többször ki is fejezi, hogy valójában csak a templomban letett hivatali eskünek van „igazi” értelme és jelentősége.⁶

Ismeretes, hogy a XVIII. század elején újratelepült Békés megyében kezdetben csak a falusi papok és a notariusok tudtak írni és olvasni. Így tehát nem tekinthetjük véletlennek, hogy az első hivatali esküszövegek szerzői éppen papok vagy notariusok voltak. A XVIII. századbéli esküszövegeknél azonban nem annyira a szerzősége, mint sokkal inkább azon van a hangsúly, hogy uradalmunkban sok jobbágyközség (mezőváros) elsősorban egyházi és nem földesúri „kormányzás” alatt állott.⁷ Másutt már kimutattuk, hogy a gyulai uradalomban ez a vezetés csak a majorsági gazdálkodásra való áttéréssel változik

⁴ Vö. Tessedik Sámuel. Szarvasi nevezetességek, azaz Szarvas mezőváros gazdasági krónikája. Bp. 1938. 47. — Ford. Nádor Jenő (következőkben: Tessedik).

⁵ „Még fennáll az a dcséretes szokás, hogy az újonnan választott előljáróság újév előtt, vagy az után a templomban az oltár előtt, az összegyülekezett nép, különösen a község vénei jelenlétében ünnepélyes esküt tesz. Ilyenkor a pap figyelmezteti őket az Istennel ... fennálló kötelességeikre”. Tessedik, 47.

⁶ „... tagadhatatlan, hogy a templomban, az oltár előtt, az egész összegyülekezett község jelenlétében ünnepélyességgel letett eskünek egészen más hatásokat, érzéseket, elhatározásokat kell teremtenie, mint az olyan eskünek, melyet csak a község házában, s minden ünnepélyes külsőségek, minden melegség és nyomaték nélkül egy világi ember olvas fel az esküt-tevőnek, ki azt így mondja utána”. Tessedik, 48. Külön hangsúlyozzuk „csak a község házában” kifejezést, mert feltehető, hogy 1768-ban — amikorról Tessedik ezeket a megállapításokat keltezi — már olyan gyakorlat is lehetett, hogy a tisztségviselők világi és egyházi esküt is tettek. Tessedik szövegezése arra mutat, hogy a XVIII. század második felében már megindult az a fejlődési folyamat, mely végülis az egyházi és a világi hivatali esküt szétválasztja.

⁷ Uradalmunkban a falvak első szabályzatait, az un. *Falusi Szabályzatokat*, nem a földesurak, hanem a papok dolgozták ki. Markovitz Mátyás szarvasi pap 1750-ben dolgozta ki „az első egyházi és falusi szabályzatot, azt bevezették Mihály napja utáni vasárnap és a következő vasárnapokon a templomban kihirdették, s ezzel a város jólétéhez és virágzásához új alapot raktak le”. Tessedik, 32.

meg, voltaképpen ezzel kerül a sok apró jobbágyfalu és néhány mezőváros közvetlen földesúri irányítás alá. Arra is reámutattunk már, hogy a Harruckern uradalomba sokkal később érkezik el a majorsági gazdálkodás, mint más nyugati uradalmainkba s éppen e későbbi fejlődés miatt ebben az uradalomban sokkal tovább tart az egyház irányító befolyása annak egész közigazgatási életére.⁸

A fejlődést jól segíti az *írásbeliség* gyors elterjedése is. 1792-ben a gyulai uradalom önálló polgári perrendtartást⁹ ad ki bíróságai részére, ami jól mutatja, hogy a bírói eljáráshoz szükséges írásos formák szabályozását már a földesúr igyekszik kezeiben tartani. Ezután már nemcsak az egyháznál, hanem a földesúri udvarban és a vármegyén is egyre nagyobb azoknak a száma, akik írni és olvasni tudnak, — a szóbeli érintkezést egyre inkább az írásbeli érintkezés váltja fel. S az egyre terjedő írástudás kedvez a földesúri hatalom kiterjesztésének, a faluigazgatásba való beleszólásnak.

A bírói esküszövegben előforduló vallásos elemeket azonban nem szabad kizárólag a egyház esküszövegeiből átvett örökségnek tekintenünk, hiszen a vallás a feudális ideológiája, annak bázisa, melyre az egész rendszer biztosan támaszkodhatik. Ezek a vallásos elemek átszövik az egész kor gondolkodását, — kimutathatók az egyszerű jobbágyok végrendeleteiben¹⁰ éppenúgy, mint a legfelsőbb államhatalmi intézkedésekben.¹¹

b) A bírói esküszöveg második jellemvonásaként említett *engedelmesség*-nél figyelemre méltó, hogy a király és a nemes vármegye mellett az esküszövegben *nem* szerepel a *földesúr* személye. Érthető is ez, hiszen korszakunkban már a falusi bíró elsősorban a feudális *államhatalom helyi képviselője*, a magistratusnak, mint *közszervezetnek* vezetője, aki minden tevékenységéért elsősorban legfelsőbb parancsolójának, a királynak, majdpedig a vármegyének tartozik felelősséggel. Ez a felelősség természetesen nem zárja ki, hogy a falusi bíró ugyanakkor földesúrnak is engedelmességgel tartozzon.¹²

A falusi bírói hatalomban az engedelmesség és a felelősség kérdését vizsgálva korszakunkban már el kell ismernünk, hogy ezek az elemek mindjobban a *szervezett közhatalom*, az *államhatalom* felé tolódnak el, a bíró egyre inkább a közhatalom helyi letéteményese lesz. A bírót, amíg a földesúri hatalom fentállott, természetesen kötötték a régi tradicionális kapcsolatok (kijelölés és visszahívás joga stb.), azonban ezeknek ereje egyre fogyott a szervezetileg mind bonyolultabbá váló, egyre erősödő közhatalommal szemben.

Már Szabó István rámutatott arra, hogy korszakunkban „a falu szervezetét nem csupán a földesúri hatalom vette igénybe a maga gazdasági tevékenységében, hanem a *közhatalom* is a falu szervezetében találta meg a közigazgatás teendőire alkalmas, készen lévő szervezetet.”¹³ A közadók kezelésében pl. a megyei dicátorok nem nélkülözhatték a falusi bírók támogatását. A dézsma, tized és katonai terhek kirovásában és beszédésében a falusi bíróra szintén sok-

⁸ Vö. Maday, 104.

⁹ Maday Pál. A gyulai uradalom polgári perrendtartása 1792-ből Szeged. 1961. (Acta Universitatis Szegediensis. Acta Juridica et Politica. Tom. VIII. Fas. 6.).

¹⁰ Vö. Tárkány Szűcs Ernő. Vásárhelyi testamentumok. Bp. 1962.

¹¹ „Nos Dei gratia”. — „Sacratissima sua majestas” stb. kifejezések gyakoriak decretumainkban.

¹² A bíróra, mint a földesúr gazdasági kiszolgálójára nézve. vö.: Szabó István, Tanulmányok a magyar parasztság történetéből. Bp. 1948. 293. (Következőkben: Szabó).

¹³ Szabó, 294.

féle kötelesség hárult. Az államhatalomnak a falusi önkormányzat felé támasztott igényei tehát egyre nőttek, míg végülis ez a fejlődés odavezetett, hogy „a közhatalom a falu egész önkormányzati életét is ellenőrzése alá vonta”.¹⁴ Ez a fejlődés azonban harc közben ment végbe. Előbb az államhatalom „versenyre kelt” a földesúri hatalommal, 1848 felé haladva pedig mindinkább meggyöngíti, végül — a polgári átalakulással — megsemmisíti azt.

Amíg a középkor folyamán a földesúr még tetszése szerint nevezhette ki a falu bíráját, a bíró a földesúr *magánalkalmazottja* volt. Ez a viszony sokszor szerződésen nyugodott, s annak feltételeit a szerződő felek határozták meg. A bíró kinevezését azonban később felváltotta a bíró *választása*. Az urbarium már a bíró választásának eljárását szabályozza: „A Bírói hivatalra az Uraság háromat nevezzen, kik közül az Község egyet az Uraság Tisztyének jelenlétében szabadon válasszon”, — rendeli a Mária Terézia-féle urbarium IX. fejezetének 1. §-a. „Az Urasság mind azon-által — folytatja tovább az urbarium — a választottat rossz viselésére nézve *le-tehesse* s meg is büntethesse, a le-tett Bíró helyett pedig *más* rendeltessék meg-írt-mód-szerént” (1. §). A földesúri függés tehát már csak a bíró megválasztására és visszahívására terjed ki.

Ha az urbarium szerint a bíróválasztás során az lett a bíró, akit a földesúr akart, a kinevezés és a választás jogi tartalma között a különbség mégis élesen érzékelhető. Az urbarium által megszabott bíróválasztásnál ugyanis már csak két *magánjogi* elem maradt meg a földesúr kezén, ti. a *kijelölés és a visszahívás* joga. A választás után tehát már a bíró a földesúrnak nem *magánalkalmazottja* lett többé, hanem egy közszervezet — tulsúlyban államigazgatási funkciót betöltő — tisztviselője.

Ebben az összefüggésben arra a következtetésre kell jutnunk, hogy az urbarium után a falusi bíró jogállása méginkább „önkormányzati jellegűvé” lesz, amelynek domináló elemeit a földesúr beavatkozási joga már egyre kevésbé tudja elhalványítani. A fejlődés tehát mindinkább afelé mutat, hogy a bíró és a földesúr között fenálló magánjogi függési viszonyt, a bírónak, mint a *Communitas* által megválasztott tisztségviselőnek az önkormányzathoz egyre szorosabban tapadó *közjogi* jellege váltja fel.

A *Communitas* („faluközösség”) elnevezés hagyományos fogalom uradalunkban is. Kifejezi a falu lakosságának összességét, magában foglalja a parasztfalu belső törvényeit, melyet a közösség alakít ki. Ebben a közösségben nem sok különbség van nemes és nemtelen között, mert összeköti őket a közösség közös érdeke. Ilyen közösségi érdek maga az, hogy a falu társadalma bizonyos szervezeti életet kíván meg, amelyet valakinek vezetnie kell. Magának a *Communitas*nak törvényszerű kifejlődése az, amely új viszony szülője lesz a falu vezetője és a földesúr között. Hogy az általunk idézett bírói esküszövegben már nem nyer kifejezést a földesúri függés, jól tükrözi a bíró megváltozott jogi helyzetét: a földesúri magánérdek helyébe a *közhatalmi érdek* lépett.

Hogy az urbariumban (1767) és a későbbi idevonatkozó törvényünkben (1836. évi XVIII. tc.) még feltalálható a földesúri magánérdek kifejezése, szintén arra a harcra mutat, amely 1848-ig folyik a földesúri hatalom és az államhatalom között.

¹⁴ Szabó, 300.

Esküszövegünkben a bíró megváltozott jogi helyzetére mutatnak a szövegben feltatálható *erkölcsi* elemek is. Az esküszövegben kifejezést nyer a *tisztelet* kötelezettsége, mellyel a bíró a „Magistratus eránt” viseltetik, továbbá, hogy a bíró „á mellé rendelt Eskütt Társaival” együtt igyekszik „á Felsőség parantsolatait tellyesíteni”. A bíró „illendő tisztelete” tehát tisztviselőtársai, az egész Communitas és nem elsősorban a földesúr felé szólnak.

c) A bíró esküszövegében találkozunk a felfelé törekvő polgárság által sokszor hangoztatott „közjó” fogalmával. A bíró ezt a „közjót” részben *igazságszolgáltató* funkcióján keresztül valósítja meg. Ez a bíróság osztálybíróság, amelynek legfontosabb érdeke a feudális magántulajdon védelme.

Jogszabályok írják elő a bíró *számadási* kötelezettségét. A falu számadásait a földesúr vagy megbízottja köteles ellenőrizni. Ha ezt az uraság elmulasztja, a szolgabíró javaslata alapján a földesúr költségére a megye végezteti el az ellenőrzést.¹⁵

A jegyző és a segédbíró esküje.

Ad 2. és 23. — A falusi (mezővárosi) tanácsoknál fontos tisztség volt a *jegyző*. A jegyzőket mindig az írni-olvasni tudó emberek közül választották, azok közül, akik „szépen jártasak”¹⁶ az írásban. A gyulai uradalomban már a XVIII. században találkozunk több olyan faluval, melynek két jegyzője van. A két jegyző kötelességeit azonban még ebben az időben nem választották el élesen egymástól. Bizonyára ez a magyarázata annak, hogy formuláskönyvünk még csak egy jegyzői esküformulát közöl.

A *segédbírói* (segédjegyzői) tisztség valószínűleg ott fejlődött ki, ahol két jegyzőt nem tudtak alkalmazni. A segédírók voltaképpen „jegyzőgyakornokok” voltak, akik ha beváltak, vagy helyben, vagy másutt később jegyzökké lettek.

A jegyzők esküformulája szerint ők is a „Köz Javát” szolgálják. Segédkeznek a számadások elkészítésénél, a bírói tárgyalásoknál, a levelek megírásánál. Kötelesek a hivatali titkot megőrizni. Szolgálatukban semmiféle magánérdekre nem lehetnek tekintettel.

A jegyzők kötelesség-körét már a XIX. század elején bővítették. Ebből az időből ismeretes egy másik esküszöveg is, amelyet a formuláskönyv nem tartalmaz. Az új esküszövegben már azt olvashatjuk, hogy a jegyző köteles a „Helység jóvedelméről és javairól való *számadásokat* véghez vinni, valamint a népnek adózásait, úgy a számadónak kiadásait mindenkor igazán és híven feljegyezni”.¹⁷ Ebben az esküszöveg-részletben már felismerjük a későbbi adóügyi jegyző kötelesség körének körvonalait.

A jegyző közreműködött a peres ügyeknél, mint írásbeli munkákat végző notarius. Ezzel kapcsolatban érdekes megfogalmazásban olvashatjuk a későbbi esküszövegben: „... mind gazdagnak, mind szegénynek az arányos *igazság* kiszolgáltatását tehetsége szerint eszközölni, illetve a bírák által eszköltetni” szintén kötelessége. Pedig ismeretes, hogy a jegyző *soha* bírói funkciót nem végzett, hanem csak mint a bírói tanács jegyzője járt el. — A jegyző köteles-

¹⁵ Vö. 1836. évi IX. tc. 5. §.

¹⁶ Vö. Scherer Ferenc. Gyula város története. Gyula. 1938. I. 350. (Következőkben Scherer)

¹⁷ Vö. Maday, 96, 97.

sége volt ezek mellett a „Leveles Tár” (archivum) őrzése, a hivatali iratok rendbetartása.

Itt említjük meg, hogy a gyulai uradalom 1792-ben kiadott polgári perrendtartása a falvak két jegyzőjének kétféle kötelességét írja elő. Az egyik az alperes, a másik a felperes őrnöka.¹⁸ Ez azonban nem ment át a gyakorlatba.

A formuláskönyv közli a segédíró (segédjegyző) kötelességeit is. A segédíró a jegyző beosztottja, aki tartozik annak utasításait követni. Ő is, akárcsak a jegyző, köteles a hivatali titkot megőrizni. Nem szabad árulkodnia, bírálgatnia, tilos az iratok elidegenítése, köteles az uraság, a megye és a helybeli előjárók iránt tisztelettel viselkedni. Figyelemre méltó, hogy a segédbírónál — akárcsak a céhszabályzatokban a legényeknél — ilyen részletesen körülírták az erkölcsi kötelezettségeket.¹⁹

Az esküdtek (tanácsbeliek) esküje.

Ad. 3. — A bíróval egyidejűleg választották a falu esküdtjeit. Az urbarium és az 1836-os törvény szerint a földesurat nem illette meg az esküdtek kijelölési joga. Az „Eskütek — mondja az urbarium — az Kozség maga földes Ura nélkül választ és el-is bocsáthatta” (1. §). A választás és elbocsátás jogát tehát az urbarium a Communitasnak tartja fent és nem a földesúrnak. Bizonyára sok példát említhetnénk arra, hogy az urbariumnak ez a rendelkezése sokszor csak papíron maradt, mert a földesúr mindent elkövetett, hogy az esküdtek választásába is beleszóljon. S ha ezt nyíltan nem is tehette, más „adminisztratív” módszerhez folyamodott. Gyula mezővárosában történt meg 1836 előtt pl., hogy a bíró — választás helyett — egyszerűen csak „maga mellé vette az esküdt-társakat”. Van példa arra is, hogy a földesúr csak ugyanolyan vallású esküdtet akart megválasztatni a magistratusba, vagy csak akkor „egészítették ki” a tanácsot, ha valamelyik esküdt meghalt. Nem egy olyan eset is előfordult, hogy az új esztendőben a régi tanács nem is adta át helyét az újnak, tehát nem is választottak új tanácsot.²⁰ A tanács tehát a régi maradt.

Az esküdtek esküszövegéből a következő ismérvek emelhetők ki: a) a bírónak való *engedelmesség*, b) az *adóbehajtásban* való részvétel, c) a *hivatali titok megtartása* és d) a törvény „szolgálat”, vagyis a *bírászkodás*.

a) Hogy az esküdtek a bírónak *engedelmeskedni* tartoztak, arra mutat, hogy az esküdtek a bírónak *alárendeltjei* voltak. Az alá-fölé rendeltség felveti az *elbocsátás jogalapjának* kérdését. Ki és milyen okból az elbocsátó: a bíró, vagy pedig a Communitas? Továbbá: *mi az engedelmesség tartalma?* — *meddig* terjed ez? — *van-e* a bírónak esküdt-társai felett *fegyelmi joga*?

Az urbarium úgy rendelkezett, hogy az esküdteket „az Kozség maga el-is bocsáthatta” (1. §). Az elbocsátás joga tehát nem a bírót, hanem a községet, a Communitast illeti, amely megválasztotta.

¹⁸ „6-0. Az olyatén Mező városokban, vagy Helységekben, a hol két Notariusok vagynak, a Föll-pörösöknek ügyét az egyik, az all-pörösöknek a másik Notarius folytatassa, amit ezt igen helyessen practicallyák Szentes Várossában. Ahol pedig tsak egy Notarius találattik, ez ha mind a két félnek állapotját nem folytathatná, a másik felet utasítsa valami olly érdemes emberhez, ki ért az ollyatén dologhoz”. Maday Pál. A gyulai uradalom polgári perrendtartása 1792-ből. Szeged. 1961. 4. (Acta Universitatis Szegediensis. Acta Juridica et Politica. Tom. VIII. Fas. 6.).

¹⁹ Vö. Maday, 72.

²⁰ Vö. Scherer, I. 76, 93, 346—349 352—353, 378.

Az 1836. évi községi törvény 1. §-a így rendelkezik: „A helybeli Birák és Esküdtek egy esztendőnek leforgása előtt nem foszthatnak meg szolgálataiktól, ha csak kötelességek nagyobb elmulasztásával nem terheltetnének, vagy egyéb fontos körülmények másnak behelyeztetését szükségessé nem tennék”. A törvény homályos megfogalmazása, mint láthatjuk tehát, nyitva hagyja azt a kérdést, hogy a kötelességét mulasztó esküdtet ki bocsáthatja el a szolgálatából? Csak interpretáció az, hogy itt a választó. Communitasról van szó.²¹ A homályt csak fokozza a törvénynek az a kifejezése is, hogy az esküdtet „egyéb fontos körülmény” folytán is leválthatják tisztségéből.

Az összefüggés azonban még tovább is vizsgálható. Az urbarium és a törvény között ugyanis van még egy szembetűnő különbség, nevezetesen a *biró* szolgálatból való elbocsátására nézve az urbarium világosan rendelkezik, nevezetesen: „az *Uraság*... rossz viselésére le-tehesse, s meg-is büntethesse” (1. §). A törvény szerint azonban a bírót a *község* a „Földes-Úr előre-tudtával” bocsáthatja csak el. Ilyen megkötésekkel az esküdtek vonatkozásában sem az urbariumban, sem pedig a törvényben nem találkozunk. Ez is arra mutat, hogy az esküdtek elbocsátásának joga nem a földesurat, hanem a választó községet illette.

b) Az esküdtek segédkeztek az *adóbeszedésben* (adóvégrehajtásban). Hogy kik és hányan? — bizonyára a helyi szokások döntötték el. A gyulai uradalomban a XVIII. század végén már nem találkozunk az egyes esküdteknek személy szerint elhatárolt ilyen kötelességkörével, így tehát azt kell feltételeznünk, hogy adóbeszedési feladataikat a bírótól vagy a magistratustól esetenként kapták. Hogy a megválasztott esküdtek közül a századfordulón már egyik sem volt adószedő, azt több példából tudjuk.²² A 8. szám alatt közölt esküminta pedig világosan mutatja, hogy a porciószedő tisztség²³ uradalmunkban a XVIII. század végén már külön tisztség volt.

c) Az esküdteknek kötelességük volt a rájukbízott dolgokban „híven eljárni” és a „titkokat ki-nem jelenten”. Vagyis mindannyian hivatali *titoktartásra*²⁴ voltak kötelezve. Érdekes, hogy a titoktartás megtartásának kötelezettségéről a bíró esküszövegében nincsen szó. Ez bizonyára azzal magyarázható, hogy a bírót mindig a földesúr által kijelölt három személy közül választották, mégpedig a földesúr szempontjából feltétlen *megbízható* személyek közül s akármelyikre esett is a Communitas választása, az a földesúrnak megbízható embere maradt. Az esküdtek, akik nem a földesúr által kijelölt személyek közül választottak — a földesúr vonatkozásában — ilyen bizalmat természetesen nem élvezhettek. Bizonyára ez a magyarázata annak, hogy a földesúr mindig a számára *megbízható* személyek közül „akarta” az esküdteket megválasztatni s ezért nemegyszer beleszólt azok választásába is, holott erre semmiféle jogalapja nem volt.

A hivatali titoktartásnak az esküdtek esküszövegébe való felvétele véleményünk szerint már a XVIII. század egyre *bürokratikusabb gondolkodásának* tükröződése is. Ismeretes, hogy ebben a században virágozik ki igazán a hivatali kormányzás rendszere (Mária Terézia, II. József kora), a hivatali hierarchia

²¹ A Communitas, illetve a bíró fegyelmi jogköre ez időben még nem fejlődött ki.

²² Vö. *Durkó* Antal. Békés nagyközség története. Békés. 1939. 66.

²³ Vö. *Scherer*, I. 71, 90, 313—314.; *Durkó* i. m. 64.

²⁴ A titoktartás jogi fogalmával csak a halódó feudálizmus korszakában találkozunk. Ez jogi szabályozást először a polgári BTK-ban nyert. Feltételezhető azonban, hogy a titoktartás szabályozásával már egyes falusi rendtartások is foglalkoznak.

sokágú polipja egyre inkább átszővi az állami életet. Tulajdonképpen ez a „hivatali” gondolkodás érleli meg a falusi közszervezet újkori fogalmát is, amely mindjobban eltávolodik a földesúri magánjogi szerződéseken alapuló jobbágys-falu formai és tartalmi elemeitől. Ez a fejlődés egyébként teljesen meg is felel annak a kialakuló új gazdasági-társadalmi viszonyoknak, amely gondolkodásában a „közjót”, a magánalkalmazott helyett a „köztisztviselő”²⁵ fogalmát igyekszik hangsúlyozni. Ez a törekvés különösen szembetűnő II. József császár idejében, aki, mint ismeretes, még az egyház papjait is állami alkalmazottakká igyekszik tenni.

A hivatali titok büntetőjogi védelmére a magyar feudális törvényhozás egyetlen törvényt sem alkotott. A hivatali titok megtartása nem is annyira a feudalizmus, mint sokkal inkább a kapitalizmus követelése lesz, amely először az 1878. évi V. tc.-ben (Btk) gondoskodik annak büntetőjogi védelméről.²⁶ Az esküdtek hivatali esküszövege világosan mutatja, hogy a hivatali titoknak a kapitalista büntetőjogban való szabályozásának első csirái a feudális jobbágys-kezségek esküszövegeiben már megtalálhatók.

d) Az esküdt a „szükségsé törvényt igazságosan és jó lelki ismérettel szolgáltatja, gazdaságra, szegénységre, kérelemre vagy atyafiságra való tekintet nélkül”. Az esküdt tehát igazságszolgáltató funkciót is végez, vagyis bírászkodik, akárcsak a bíró.

Az esküdtek igazságszolgáltató funkciójával kapcsolatban két kérdés vetődik fel. Az egyik: vajjon az esküdtek önállóan is bírászkodhattak-e, vagy pedig csak bírói tanácsban? A rendelkezésünkre álló uradalmi joganyagban erre a kérdésre ez idő szerint megnyugtató választ adni nem tudunk. Bár az országos gyakorlat általában azt mutatja, hogy az esküdtek mindig bírói tanácsban ítéleztek, mégsem lehet azt mondani, hogy az esküdtek önálló bírói jogkörét egyes helyeken kétségbe vonták volna.²⁷ Ilyen eset például az, amikor a bíró akadályoztatása esetén valamelyik esküdtet bíz meg a bírászkodással, aki tehát ekkor teljes bírói jogkörrel jár el,²⁸ azaz „egyedi szerv”.

A gyulai uradalomban az esküdtek általában tanácsban ítéleztek. A tanácsot a bíró, vagy megbízott helyettese, az esküdt-bíró vezette. E kérdés kapcsán szeretnénk eloszlatni azt a nézetet, mintha a bíró primus inter pares²⁹ lett volna. A falusi bíró pl. uradalmunkban igen gyakran egyszemélyben is mondott ki jogerős ítéletet.³⁰ Hogy mely ügyekben? — érdemes volna egycsokorba szedni őket, mert lehetséges, hogy a bíró egyszemélyben bírászkodó jogát a falusi szokás talán csak bizonyos bűncselekmények esetében ismerte el.

Hogy a bíró nem első az egyenlők között, erre egyébként utal az esküdtek esküszövege is. „Az köz javát — úgymond — mindenekben, tellyes tehetségem szerént elő mozdítani igyekezem, és Fő Birámnak mindenekben, á mellyek jók, törvényesek, és á Köz jóra elő menetelesek, híven engedelmeskedem”. „A min-

²⁵ A feudális kor tisztviselőire az irodalomban sokszor használják a „tisztviselő” vagy „köztisztviselő” kifejezést. Dolgozatunkban tartózkodunk e kifejezések használatától, mert úgy véljük, hogy ezek főképpen a polgári jogirodalom terminológiái, amelyeknek tartalma nem azonos a feudális kor egészen más jogállású tisztviselőivel.

²⁶ 1878. évi V. tc. 328. §. és 1893. évi XVIII. tc. 86. 87. §§.

²⁷ Vö. Szabó, 284.

²⁸ Bizonyára innen a kifejezés: „esküdt-bíró”.

²⁹ Vö.: Csizmadia Andor. Az egyházi mezővárosok jogi helyzete és küzdelmük a felszabadulásért a XVIII. században. Bp. 1962. 27.

³⁰ Ekkor tehát egyedi szerv, egyébként testületi. Vö. Szabó, 284 és Tört. Tár. 577.

denekben" való engedelmesség semmi esetre sem mutat a tényleges egyenlőségre, ellenkezőleg, az alárendeltségre.

A bíró és az esküdtek (tanácsbeliek) hivatali esküszövegét egybevetve arra a következtetésre kell jutnunk, hogy *a falusi bíró nem egyenlő tisztségviselő az esküdtekkel*, hanem azok neki alárendeltjei, akiknek „korlátlanul” parancsolhat. Egyébként ez is felelt meg a földesúri érdekeknek, — a földesúr az esküdtek személyn keresztül is igyekezett érvényesíteni hatalmát a falu jobbágysai felett.

A falugazda esküje

Ad. 4. — Békés megyében az első telepítések idején még nem tesznek említést *falugazdáról*.³¹ A letelepedési szerződések szövegében nem fordul elő ilyen tisztség, melyre voltaképpen ebben az időben még nem is volt szükség. A letelepedési szerződések mindenütt az egyetemleges felelősséget hangsúlyozzák, ami arra mutat, hogy a szerződő jobbágysok a teljes bérletért — egy mindenkiért, mindenki egyért elv alapján — vállaltak felelősséget. Amikor azonban már a telepések számának ugrásszerű növekedésével megnőtt a *munkaerő* száma, a földesúr nélkülözhetette a letelepedési szerződések meghosszabbítását, ami a jobbágyfalu anyagi javainak, általában a földesúri érdekek megelőzésének kérdését is másképpen vetette fel.

A gyulai uradalomban először a XVIII. század végén találkozunk a falugazda személyével,³² akit a Communitas biz meg ilyen tisztséggel teljes anyagi felelősség mellett. A falugazda — esküszövege szerint — „a Helység mindenféle javainak hűséges sáfárja és Gondviselője, nem pedig prédálója”. Az „igaz Lelkű jó Sáfárnak” az is kötelessége, hogy „a Helység javát gyarapítsa”.

A falugazda tehát a jó gazda gondosságával köteles megőrizni és a lehetőséghez képest gyarapítani mindazon ingó és ingatlan falusi javakat, melyeket a gondjaira bízta. Ilyenformán egyszemélyben felelős a bírónak, illetve az egész magistratusnak.

Valószínű, hogy ezt a tisztséget először szerződéssel létesítették határozott vagy határozatlan időtartamra. A felfogadás joga feltehetően a bírót (a magistratust) illette. Az is lehet, hogy a felfogadásban a földesúr sohasem szólott bele, hiszen a földesúrnak közvetlenül nem a falugazda, hanem a bíró, illetve az egész magistratus volt a felelős.

A kisbíró esküje

Ad. 5. — A kisbíró szintén alárendeltje a bírónak, akinek engedelmeskedni tartozik. Ő kézbesíti az idézéseket, köteles megőrizni a hivatali titkot, vigyáz a helység javaira és ha valahol kárt tapasztal, azt bejelenti.

Formuláskönyvünk a végén a cselédek között első helyen említi a kisbírót. A kisbíró tehát esküdt tett *cseléd*, akinek kötelességeit esküformulában és külön rendelkezésben is szabályozták.³³

³¹ Vö. Maday, 102.

³² Uo.

³³ Hogy a kisbíró kötelességeit miért szabályozták kétféleképpen, egyelőre nem tudjuk magyarázatát adni.

A tizedesek esküje

Ad. 6. — A „belső bátorságra” vigyáznak a tizedesek, akik valamennyien a falu alkalmazottai. Ők is cselédek, akárcsak a kisbíró. A tizedesek a tizedek élén állnak. Ott rendészeti és egyéb funkciót látnak el. Számuk aszerint változott, hogy hány tizedre osztották a falut (mezővárost),³⁴ illetve egy tizeden belül hány tizedest választottak.

A tizedesek közvetlenül a bíró alá voltak rendelve. Az utcák főnökei az *utca kapitányok*³⁵ voltak. „Az én utcámat — említi az utca kapitányok esküszöve — elrendelő lakosokkal híven eljárók, szorgalmazatosan kerülöm és mindenekre szemesen vigyázok, a kóborló, kortsmás, gyanus, avagy káromkodó Személyeket a Helység Házához fel-hajtom, a vagy neveket fel-adom, minden kedvezés nélkül, nem nézek sem atyafiságot, sem ajándékot, hanem mindenben a Helység javára és bátorságára mind nappal, mind éjjel híven szolgálni igyekszem”.³⁶ Lényegében ugyanezeket a gondolatokat fejezi ki a tizedesek esküszöve is.

A hadnagyok esküje

Ad. 7. — „A bírói hatalom sikerítése érdekében” állott szolgálatban a falu (mezőváros) *hadnagya*, akitől már a XVIII. század második felében megkülönböztették a *lovashadnagyokat* (többször persecutoroknak is nevezik őket).³⁷ Ez utóbbiakat a vármegye alkalmazta és Békés megyében 1792-ben (?) rendszerezítették állásukat.

A falu hadnagya szintén a falu bírájának tartozott engedelmességgel. Kötelessége volt a káromkodókat, verekedőket, a kocsmákban dözsölőket, a „veszedelmes helyeken” pipázókat elfogni és feladni. Ismeretes, hogy ezekért a vétkekért már a falutörvények is büntettek,³⁸ melyeknek szankcióit jórészt később a megyei statutumok is átvették.

A hadnagyok és a lovashadnagyok *fegyveres* emberek voltak. Békés megyében tisztségükkel a XVIII. század végén találkozunk először. E tisztségek felállítását különösen a II. József halálát követő időkben elharapózott tolvajlások és fosztogatások tették szükségessé.³⁹ A falu és a megye fegyveres emberei elsősorban a tolvajokat és a haramiákat üldözték.

A gyulai uradalomban ez idő szerint nem sikerült tisztáznunk a tizedesek, a hadnagyok, az utca kapitányok és a persecutorok egymáshoz való viszonyát. Csak néhány adat utal arra, hogy a tizedesek tisztsége előbb keletkezett, mint az utca kapitányoké. Kötelességük körét sem látjuk még pontosan, ezt későbbi kutatásoknak kell még feltárniuk.

³⁴ Vö. *Ember Győző*. Az újkori magyar közigazgatás története. Bp. 1946. 558: továbbá *Csizmadia* Andor. Tizedesek a régi Kolozsváron. Kolozsvár. 1942.

³⁵ Tótkomlóson pl. négy tizedben 8 lándzsás és 1 utca kapitány volt. Vö. *Tábori György*. A falu őrzése Tótkomlóson. Békéscsaba. 1957. *Körös Népe*. II. 143.

³⁶ Vö. *Zoltai Lajos*. Debreceni utca kapitányok, tizedesek és tizházigazdák. Debrecen. 1939.

³⁷ Vö. *Scherer*, I. 364, 365.

³⁸ *Tessedik*, 32.

³⁹ Vö. *Maday*, 97, 98.

Ad. 8. — A tanácshoz tartoztak a „portio szedők”, vagyis az adószedők is. Kötelességük volt a „repartialt Summát” hiánytalanul beszedni a kiállított adólajstrom szerint.

Az adószedők esküszövegében érdemes felfigyelnünk arra, hogy az adószedők a beszedett adóval nem „kereskedhetnek” és az adót nem adhatják ki „uzsorára”. Hogy az adószedők esküszövegében az adókkal való „kereskedésről” és „uzsoráról” tesznek említést, arra kell következtetnünk, hogy az adószedők a beszedett adóval — miután azzal mindig későbbi határidőre kellett elszámolniuk — egyideig, mint „saját pénzüikkel” rendelkeztek és azzal nagy üzleteket bonyolíthattak le. Az esküszövegben az erre vonatkozó tilalom éppen azt szolgálja, hogy ilyen esetek a jövőben ne fordulhassanak elő. Az esküszövegben említett: „*annak idejében* mindenekről hűségesen Számot — is — adok” kifejezés világosan utal arra, hogy az adószedőknek nem kellett azonnal elszámolniuk a beszedett adóval, azt bizonyos ideig maguknál tarthatták és ez az idő elégséges volt ahhoz, hogy azzal spekulációs üzleteket bonyolíthassanak le.

A „portio” beszédésével kapcsolatban az urbarium a következőképpen rendelkezett: „A ki-osztott Portionak mind azon által bé-szedése, és a Vármegye Cassájában való bé-szolgáltatása, tsak egyedul az Helységnek Községénél, és Faluk Birájánál maradgyon, annak okáért, az Vármegye vigyázással légyen, hogy ebben az Uraságok s azoknak Tisztyei magokat ne avassák” (Urb. IX. fejj. 4. §.) Az állami adó behajtásába tehát a földesúr nem szólhatott bele, annak beszédése a falusi bíró kötelessége volt. Ilyenformán a portioszedők munkájáért is a falusi bíró volt a felelős.

A borbíró esküje

Ad. 9. — A magyar feudális nagybirtokon már a XVIII. századtól kezdve megfigyelhetjük, hogy a földesurak az őket megillető különböző jogokat mindinkább kereskedelmi jellegűvé igyekeznek tenni. Szabó István mutatott rá arra, hogy ezt a vonást éles ismérvként kell megjelölnünk a régi és az új feudális nagybirtok között.⁴⁰ Az újkor nagybirtok háztartásában ugyanis nem kevés jelentősége van annak, hogy a földesúr jogosítványainak nagyrésztet *monopolisztikussá* tudja tenni s ezáltal megnöveli gazdasága szilárdságát.

A földesúrnak e monopolisztikus helyzetre való törekvése különösen megmutatkozott a *kocsmatartás* jogánál. E jog, mely a földesurat illette, nemcsak azáltal nyert kizárólagos jelentőséget, hogy a faluban csak a földesúr adhattott el bort (a jobbágyság csak az ő engedélyével meghatározott időben!), hanem azáltal is, hogy legtöbb helyen a jobbágy csak földesurának adhatta el borát és annyiért, amennyiért a földesúr megvette. Sok helyen az *elővásárlási jog* csak erősítette a földesúr kocsmatartási monopolisztikus helyzetét.

Az urasági kocsmákban elsősorban az uraság által termelt bort mérték. Ez a bormennyiség azonban rendszerint kevés volt a szükségletek kielégítésére s ezért az uraságnak a bort pótolnia kellett. A pótlás forrásai voltak: a *hegyvám* és a *vásárlás*. A hegyvám mértékét a jogszabályok legtöbb helyen csak homályosan fogalmazták meg, így az teljesen a földesúr tetszésétől függött. A

⁴⁰ Szabó, 185. s. köv. 11.

hegyvám a kizsákmányolásnak egyik eszköze volt.⁴¹ De ugyancsak kizsákmányolásra használta fel az uraság az elővételi jogot is, mert annyiért vette meg a jobbágy borát, amennyiért akarta.

Hasonló volt a helyzet a *sörnél* is. A sörmérés joga szintén a földesurat illette. Tudjuk azonban, hogy a gyulai uradalomban a sörmérés joga nem tudott kifejlődni, mert itt sörgyártással az uraság egyáltalában nem, a magánosok pedig csak kevésbé foglalkoztak.⁴² „Ser csaplárost” csak ott fogadtak fel, ahol a megyében sört is mértek.

A borbíró a bor felvásárlását végezte, aki a borért az „igaz meg vevésnek” árát fizette. S hogy mennyi volt ez? — bizonyára a földesúr alakította ki tetszése szerint, amelyet nyilvánvalóan csak a kereslet és a kínálat befolyásolhattott. A „termelői ár” kialakításánál még figyelembe kell venni azt is, hogy a korabeli szállítási lehetőségek nagyon korlátozottak voltak. A bor, sör és pálinka szállítása nemcsak a termelőnek, hanem sokszor a földesúrnak is nagy gondot okozott. Az uradalmi rossz utak, az Alföld nagy távolsága a külföldi piacoktól, csak nehezítette a bor időben való eladását.⁴³

A borbíró kötelességei között szerepel: ajándékot nem fogadhat el, a vett borból saját céljaira nem használhat fel, „igaz mértékkel” mér, — tehát nem csapja be az eladót, de gazdáját sem, akinek elszámolni tartozik.

A gyulai uradalomnak a majorsági gazdálkodásra való áttérése idején megfigyelhetjük, hogy a kocsmatartás jogát az uradalom előbb magánosoknak, később azonban mind gyakrabban a Communitasnak adja bérbe nem kevés árenda mellett. A kocsmatartási szerződések azt mutatják, hogy a kocsmatartás nemcsak az uraságnak, hanem a bérlőnek is igen kifizető üzlet volt. Az árendát az uraság rendszerint pénzben követelte.⁴⁴

A kocsmák bérlői rendszerint borbírokat tartottak, akik évenként elszámolási kötelezettséggel tartoztak. A borbírot annyi időre fogadták fel, amennyi időre az árendás szerződés szólt.

Bor, sör és pálinka csaplárosok esküje

Ad. 10. — A borbíró tisztség mellett fontosnak tartották a csaplárosi tisztséget is. Bor, sör és pálinka csaplárost, hasonlóan a borbíróhoz, az árendás szerződések hatályához alkalmazkodva, meghatározott időre fogadtak fel. A kocsmákban csak megbízható csapláros mérhette ki az italt. Köteles volt hiteles mértékkel mérni, az italt vízzel nem keverhette, a saját maga borát és pálinkáját nem mérhette ki és megbízójának pontos számadással tartozott.

A székbíró és a mészáros esküje

Ad. 11-12. — A szék- (hússzék-) bíró esküszövegéből kitűnik, hogy ő a mészárszék részére marhákat, juhokat, és bárányokat vásárol és azt átadja a mészárosnak. Felelőssége azonban nem egyoldalú, mert a mészárossal együtt veszi számba a húst, melyért anyagilag egyetemlegesen felelősek.

⁴¹ Vö. Komoróczy György. Borkivitelünk észak felé. Fejezet a magyar kereskedelem történetéből. Kassa. 1944.

⁴² *Tessedik*, 68.

⁴³ Vö. Békés vm. közgyűl. jkv. IV. k. 433, 440; Karácsonyi János. Békés vármegye története. Gyula. 1896. I. 450—454.

⁴⁴ Vö. Gyulai ur. contr. csomó. GYÁL.

A mézsáros köteles jelen lenni a jószágok mázsálásánál és azok megnyúzásánál, a hús és a faggyú átvételénél, az adatokat köteles pontosan bevezetni a húsmérési lajstromba. Köteles minden eljárásában becsületes lenni.

Malombíró, molnár és legények esküje

Ad. 13-14. — A malombíró ellenőri funkciót látott el. Legfőbb kötelessége a „malom-vám” kimérése, arról való gondoskodás, hogy az őrleményekből a vámot becsületesen levonják és mint hasznót, a malomjog élvezőjének biztosítsák.

A molnárok és legények szintén felelősök a vámlevonásért s emellett legfontosabb kötelességük a malom állandó üzemeltetéséről való gondoskodás, meghibásodás esetén annak megjavítása, nehogy üzemképtelenség miatt anyagi kár származzon.

Dinnye, mezei és kerti csősz esküje

Ad. 15 és 18. — A gyulai uradalomban idő kfolyamán háromféle csősz tisztség alakult ki. A *dinnye* és *mezei csőszökkel* már a XVIII. század első felében is találkozunk; a század második felében alakulhatott ki a *kerti csősz* tisztsége. Ez utóbbi kialakulása a falvak (mezővárosok) határában képződött kertek (szőlős, gyümölcsös, komló stb.) keletkezésével van kapcsolatban.⁴⁵

A csőszöket egy naptári évre vagy egy idényre szerződtették. A magistratus fizette őket és a „csőszbért” a gazdától hajtották be. Szolgáltatukat valamenynien eskü letételével kezdték.

A dinnyecsősz nemcsak a határ dinnyéjét, hanem a lábon álló kukoricát is őrizte. Éjjel-nappal „kerülte” a dinnyeföldeket, vigyázott a tolvajlásokra és a kárttevő állatokra. A dinnyét el nem adhatta és csak a maga hasznára fogyaszt-hatott belőle.

A mezei és kerti csőszök kerültek a szőlőskerteket, a szántóföldeket és a vetéseket. Joguk volt a kárttevő embert megzálogolni. A tilosban járó jószágot kötelesek voltak elfogni és azt a bíróhoz behajtani. A behajtott állatról a bíró jegyzőkönyvet vett fel, majd többet összegyűjtve három havonként köteles volt a megyéhez felterjeszteni. A megye aztán gondoskodott arról, hogy az elbitangolt állatok jegyzékét közöljék a szomszédos vármegyékkel és „országos meghirdetés végett” a helytartótanácsnak küldjék meg.

Ha valaki elbitangolt jószágát valamelyik csordában, ménesben, gulyában stb. megtalálta, azt köteles volt a tanácsnak bejelenteni. A tulajdonos aztán a tanács előtt „letette hitét”, hogy a megtalált jószág valóban az övé és tartásdíját megfizette, azt hazavihette.

A gyulai uradalomban gyakorlat volt az, hogy a tél előtt befogott jószágot, hogy ne kellessen tartani, elkótyavetyélték. A kótyavetyéből befolyt pénzt a tanács pénztárába fizették be. Ha valaki az árverés után jelentkezett elbitangolt jószágáért, bizonyos díj levonása mellett, a kótyavetye pénzt megkapta.

⁴⁵ Vö. *Maday*, 100, 101.

A csöszök munkájuk után szerződésük szerint bért kaptak, amely pénzből és természetbeniekből állott. Szolgáltatuk szerződésük lejártával megszűnt.

A csöszök a bírónak mindenkor engedelmességgel tartoztak.

Az uradalmi szabados esküje

Ad. 16. — A szabadosi tisztséget az uraság tartotta fent. A szabados legfontosabb feladata az uraság adójának⁴⁶ beszedése volt. E tisztség tehát nem falusi, hanem uradalmi tisztség. Ezért említi a szabadosi eskü, hogy a falubírájának nem engedelmeskedni, hanem csupán „megbecsüléssel” tartozik. A szabados nem alárendeltje a bírónak, hanem csak „meg-betsülője”, éppenúgy, mint más uradalmi tiszt.

A halászbíró esküje

Ad. 17 és 19. — A gyulai uradalomban a XVIII. század végétől kezdve egyre gyakrabban találkozunk olyan szerződésekkel, melyekben az uraság a körmönti halászat jogát bérbe adja egyeseknek vagy a Communistasnak. Ezek a szerződések rendszerint három évre szólnak pénzbeli árenda mellett. A bérbevevők ugyanekkor ugyanennyi időre *halászbíró*t fogadtak fel. A halászok egyszerű munkások voltak, akik a halászbíró alá voltak rendelve. Nekik a halászbíró parancsolt, aki esküt tett ember volt és gazdájának tartozott számadással.

A halászbíró kötelességeit a fentmaradt 17. és 19. számú esküformula tartalmazza. Az első esküformula azt hangsúlyozza, hogy a halászbíró vállalt kötelezettségeit betartja, a falu bírájának engedelmeskedik, „a Helység hasznán tellyes tehettsége Szerént munkálkodik”, a rábízott javakat hűségesen kezeli stb. A második esküformula már sokkal konkrétabban határozza meg a halászbíró kötelességeit, hangsúlyozva, hogy a halászbíró a halról „számot ad”, a Halász Társaságot nem csapja be, a halászokra felvigyáz.

Hogy a formuláskönyv miért közöl kétféle halászbírói esküszöveget, egyelőre nem tudjuk megmagyarázni. Lehet, hogy az első olyan bírókra vonatkozott, akikkel a földesúr, a második pedig olyanokra, akikkel a Communitas szerződött. Annyi azonban kétségtelen, hogy a második esküszöveg sokkal konkrétabb a kötelességek meghatározásánál, mint az első. Hogy a gyulai uradalomban kétféle halászbíró lett volna, eddig nem sikerült nyomára akadnunk.

Azt is megfigyelhetjük, hogy a második esküformula címében előfordul a „más” szócska, — ami nézetünk szerint azt kell hogy jelentse, hogy ezt az esküt más, azaz *másik* (másféle?) halászbíró tette le, mint az elsőt. Az is lehet, hogy az egyik esküt a folyómenti, a másikat pedig a tavak őrzésére rendelt halászbírák tették le. De eddig kutatásaink alapján azt sem tudjuk pontosan bizonyítani, hogy a XIX. század elején alakult falusi Halász Társaságok tartottak-e külön halászbíró-t vagy sem.

⁴⁶ E fogalom más értelmezést nyer pl. Scherer Ferenc. Békés megye társadalma 1695—1848. Gyula. 1941. 15. és Csapodi Csaba. Szabadosok (libertini) 1514—1848. Századok. 1940. 424, 425.

Ad. 22. — Amikor a gyulai uradalomban a falvak (mezővárosok) bérbeveték az uraságtól a körösmenti réveket, azok gondozására a bérbevevők rendszert *révészeket* alkalmaztak. A révész szintén esküt tett tisztségviselő volt, akit szerződés mellett fogadtak fel határozott vagy határozatlan időre évi bér mellett. Esküszövegének tanúsága szerint el kellett számolnia a *révpénzzel*, amelyet a „Törvény és Szokás” szerint a folyón átkelőktől szedett be. A révész kompján (hajóján) nem szállíthatott „gyanus embereket”, hanem csak „igaz úton járókat”. Ilyenformán tehát a révész bizonyos *rendészeti* funkciót is ellátott.

A révész esküjének formulája után a formuláskönyv szerzője egy mondatot írt, amely hangsúlyozza, hogy a révész a nemesektől, a falu előljáróitól és a „Helység dolgában” járó személyektől révpénzt ne szedjen. Ez a megjegyzés arra mutat, hogy az uradalomban a révpénz szedés tekintetében nem volt egy-egy szokás, mert úgy lehetett volt olyan hely, ahol a nemesek és előljárók is fizettek révpénzt.⁴⁷

A révészi tisztségnek különösen ott volt nagy jelentősége, ahol a folyón nem volt híd.⁴⁸ Márpedig ilyen hely a XIX. század elején Békés megyében szépszámmal akadt, hiszen inkább csak az 1820-30-as években kezdett az uraság mindjobban törődni a hidak építésével. Ott, ahol az átkelőhelyeken híd épült, a révpénzt felváltotta a *hídpénz*, melyet kezdetben szintén a révészek szedtek.⁴⁹

Tudjuk, hogy Békés megyében 1794-től kezdve a megye is fokozottabban ellenőriztette a hidakon és a réveken való átkeléseket.⁵⁰ Ekkor elrendelték, hogy a híd és a „*rév felvigyázók*” figyeljék az itt átkelő embereket és akiknek nincsen megfelelő passusuk, tartóztassák le. A hidakon és réveken átkelő jószágok tulajdonjogát szintén igazolni kellett. Ha megfelelő jószágpassus nem volt, a jószágot behajtották a faluházára. Ekkor rendelték el azt is, hogy révész csakis *házzal bíró zsellér* lehet és házatlan zsellért révésznek felfogadni nem szabad.

A falusi révészek felett a megyei kommissarius gyakorolta a felügyeletet, aki három hónaponként jelentéssel tartozott a megyének.

A cselédek kötelességei

A formuláskönyv 23 esküszövege után „A Cselédek kötelességei” című fejezetet iktatták. E szerint a falu cselédei a kisbíró, a tizedesek és a hadnagyok, akiknek esküszövegét már az előbbi lapokon ismertettük.

A *kisbíró* „mindenre vigyáz”. Többek között gondja van a falu állataira, vigyáz a szolgálókra és a kocsisokra. Éjjel-nappal köteles a faluházánál tartózkodni, melyet a bíró engedélye nélkül nem hagyhat el. Ha éjszaka valami értesítés érkezik a tanács részére, azt azonnal köteles közölni a notariussal.

A *tizedesek* utasításokat hoznak-visznek a faluban. Éjszaka a hadnaggal együtt „kerülnek”, ellenőrzik a kocsmákat, a tűzre „vigyáznak” és a tűzipuskákat rendben tartják. Aki pernyét dob az utcára, azt megzalogolják és feljelentik.

⁴⁷ Feltehetően Békésen és Szarvason.

⁴⁸ Vö. *Karácsonyi* im. I. 450.

⁴⁹ Békés várm. jkv. 1794. No. 503.

⁵⁰ Békés várm. statutumai. 1794. No. 495 és 766; 1795. No. 10 és 11.

Egy tizedes mindig a kisbíróval együtt tartózkodik a tanácsházán.. A tizedesek hetenként váltják egymást („hetes tizedesek”) a kisbíró mellett. A tizedesek szintén nem hagyhatják el a tanácsházát a bíró engedélye nélkül.

A *hadnagyok* lovas szolgálatot teljesítenek (lovashadnagyok), hogy a címzetekhez minél hamarabb eljuttathassák az utasításokat és az előállítandó személyek minél hamarabb bírának elé kerüljenek. Általában minden faluban (mezővárosban) két lovashadnagyot tartanak, akik a szolgálatban váltják egymást. A hadnagyok vigyáznak a „belbátorságra”, keresik a gonosztevőket és előállítják a pipázókat. A gonosztevőket a hadnagyok meg is verhetik. A hadnagyok a bíró engedélye nélkül szintén nem hagyhatják el a faluházát.

Vasárnap köteles minden cseléd megjelenni szolgálati helyén. Aki nem jelenik meg, azt először megintik, másodszor pénzbüntetéssel sújtják, harmadszor pedig testi büntetéssel „megdorgálják” és egyidejűleg a szolgálatból elbocsátják.

III.

AZ ESKÜSZÖVEGEK JOGTÖRTÉNETI JELENTŐSÉGE

A gyulai uradalom falusi (mezővárosi) tisztségviselői esküszövegeinek és az azokkal kapcsolatos elemzésünknek nem lenne nagyobb jelentősége, ha nem tudnánk, hogy a magyar feudális és burzsoá jogtörténetírás a legkisebb gondot sem fordított a földesúri hatalom alá rendelt jobbágyfalvak (mezővárosok) sokszínű jogéletének vizsgálatára. A feudális jogélet feltárása pedig — mint erre már másutt is rámutattunk⁵¹ — tudománytörténeti szempontból sokkal nagyobb jelentőségű, mintsem azt az első pillanatra gondolnánk. Hogy csak néhány kérdést vessünk fel: a magyar jobbágyjog megismerésére még csak az első lépéseket tettük meg,⁵² a feudális magyar jobbágyfalu (mezőváros) szervezetét és annak fejlődését a mai napig sem ismerjük pontosan; sem történetileg, sem pedig jogtörténetileg még egyetlen monográfia sem nyújt kellő megvilágítást annak a nagy horderejű kérdésnek tisztázásához: vajon hogyan lettek az egykori feudális magyar jobbágyfalvak a feudalizmus korai szakaszára annyira jellemző „merő gazdasági alakulatokból”⁵³ közszervezetekké, vagyis a magyar államigazgatás szerves részeivé? De a kérdéseket így vethetnénk fel egymásután annak igazolására, hogy nemcsak általában történetírásunk, de jogtörténetírásunk is számtalan olyan kérdés megvilágításával adós még, melyek nélkül pedig a feudalizmusból a kapitalizmusba való átmenet időszakának sok alapvető problematikáját kellően megvilágítani nem tudjuk.

A feudális falu (mezőváros) tisztségviselőinek esküszövegei természetesen csak néhány adalékot, csak néhány vonást adhatnak az 1848 előtti falusi szervezet bonyolult fejlődéstörténetéhez. A gyulai uradalomban használatos és a formuláskönyvben összegyűjtött 23 esküszöveg alkalmas is arra, hogy bátrabban hozzányuljunk a feudális magyar falu (mezőváros) egyes szervezeti és hatásköri problémáinak vizsgálatához. Hogy e kérdések elemzése mennyire jelentős, mi

⁵¹ Maday, Pál. Szarvas mezőváros jogéletének néhány főbb vonása 1722—1848. Szeged. 1962. (Kand. ért. MTA könyvtára).

⁵² Pl. Tárkány Szűcs Ernő. Vásárhelyi testamentumok. Bp. 1962. c. könyve.

⁵³ Kérészy Zoltán. Községi közigazgatásunk alaptörvényének (1871: XVIII. tc.) előzményei. Bp. 1942. 247. Illés- emlékkönyv.

sem mutatja jobban, mint az, hogy egyes polgári jogtudósok még a Horthy-korszak utolsó éveiben is *tagadják* a feudális falunak, mint a magyar közigazgatás részének létét.

A magyar burzsoá jogirodalomban utoljára Kérészy Zoltán foglalkozott a feudális magyar közigazgatás egyes kérdéseivel és 1942-ben megjelent egyik dolgozatában arra a megállapításra jutott, hogy „községi közigazgatásról, mint az állami közigazgatás szerves tagozatáról, hazánkban 1848-ig nem szólhatunk”.⁵⁴ S mivel indokolja szerző ezt az álláspontját? „Ez ideig — úgymond — ugyanis a községek, eltekintve a szabad királyi városoktól, merőben *gazdasági alakulatok* voltak és mint ilyenek, földesúri fennhatóság alatt állottak. Tehát velük a közhatalom (állami törvényhozás és kormányzat) *nem* foglalkozott, hanem berendezésük és igazgatásuk a magánjog körében és pedig a jobbágy és a földesúr közt kötött szerződésekkel, majd a földesurak által kiadott *úrbéri szabályzatokkal (urbáriumok)* nyert megállapítást”.⁵⁵

Kérészynek tehát az a véleménye, hogy 1848-ig hazánkban nem volt olyan községi közigazgatás, amely az állami közigazgatásnak „szerves tagozata” lett volna. Akkor vajon miből állott a feudális magyar közigazgatás? Csupán a járási, megyei és felsőbb szervekből? — s ezek láncszeméből hiányzott volna a feudális falu?

Szerző álláspontjának tarthatatlanságát már Ember Győző is észrevette és helyesen állapította meg, hogy „... gyakran előfordult ugyan, hogy a községi előljáróságot a földesúr, vagy annak gazdatisztje nevezte ki, amikor is a községi tisztségviselőket földesúri megbízottaknak, azaz *magánalkalmazottaknak* tekintjük, de nem kevesebb példa akad arra, hogy az előljáróit a község maga választotta, s a földesúr legfeljebb jóváhagyta, megerősítette a választás eredményét. Az előljáróság választása már *önkormányzatot*, tehát *közjogi* ténykedést jelentett”.⁵⁶

A *magánalkalmazásnak* és a *közalkalmazásnak* különbségére tehát Ember helyesen mutat rá akkor, amikor az előbbit *magánjogi*, az utóbbit pedig *közjogi* aktusnak ismeri fel. A földesúri kinevezés a *magánalkalmazásra*, a választás pedig az *önkormányzatra* jellemző aktus. Amikor e kettő történetileg elválik egymástól: a földesúri „gazdasági alakulatból” közszervezet, az államigazgatás része lesz.

Már arra is rámutatott Ember, hogy „... a községek, mint adót kivető és behajtó megyei és állami hatóságok támogatói, — mint erre korábban már magunk is reámutattunk —, maguk is részeseivé váltak az állami és megyei közigazgatás szervezetének, velük ebben a szerepükben a kormányhatóságok is foglalkoztak, sőt az adó megszavazásakor a törvényhozás is számolt. Hasonló szerepet játszottak hosszú évtizedeken keresztül a tizedszedés terén⁵⁷ azokban a községekben, ahol a tizedet a püspöktől a kincstár bérelte, ahol tehát az már nem egyházi, hanem állami jövedelemnek számított s kezelése az államkormányzat keretébe tartozott”.⁵⁸

Kérészy álláspontjára mindenekelőtt jellemző *statikus* szemlélete, aki nem tud különbséget tenni a földesúri hatalom alá rendelt jobbágyközség (mezőváros) középkori és újkori fogalma között. Kérészy nem tud szabadulni attól a

⁵⁴ Kérészy, 247.

⁵⁵ Kérészy, uo.

⁵⁶ Ember Győző. Az újkori magyar közigazgatás története. Bp. 1946. 572.

⁵⁷ Uralkodalmunkban ez időben már tizedszedéssel nem találkozunk.

⁵⁸ Ember, im. 558.

gondolattól, hogy a feudális falu „merőben gazdasági alakulat”, amelynek egész berendezkedése és igazgatása 1848-ig kizárólag az úrbéri szabályzatokon nyugodott. Ha ezt a szemléletet elfogadnánk, akkor úgy kellene az újkori jobbágyszervezetekről tekintenünk, mint amelyek keletkezésük óta semmit sem fejlődtek és 1848-ig teljesen egyforma viszonyok között állottak volna fent. Szerző a feudális jobbágységről alkotott „bírálatában” nem veszi észre, hogy a kérdés két részre bontható. Egyrészt arra a kapcsolatra, mely szerződéseken keresztül köti a földesurat falujához, másrészt arra, amely összeköti a jogszabályok rendelkezése folytán a falut az államhatalommal. Az újkori magyar feudális falvakat vizsgálva Kérészy álláspontjával szemben éppen arra a következtetésre jutunk, hogy az államhatalom mindinkább belenyúl azok magánjogi szervezetébe és igazgatásába, egyre több közjogi elemmel kapcsolja önmagához. Különösen tanúi vagyunk ennek a folyamatnak a XVIII. századtól kezdve.⁵⁹ Az pedig közhely, hogy jó néhány évvel a szabadságharc bukása előtt sok helyen — az örökváltság útján⁶⁰ — már nem egy falu teljesen megszűnik a földesúr „merőben gazdasági alakulata” lenni, arra földesúri hatalom semmiféle formában sem terjed ki, kifejezetten közszervezetté, államhatalmi szervé lesz.

Hogy a földesúr birtokában levő középkori jobbágyszervezet (mezőváros) az uraságé volt, azt senkisé sem vonta kétségbe. Azzal a földesúr olyan magánjogi szerződéseket köthetett, amilyent csak akart, gyakorolhatta az őt megillető jogokat, figyelemmel a jogszabályokra úrbéri szabályzatokat bocsáthatott ki stb. Ez a „korlátlan” rendelkezési hatalom azonban csak 1767-ig illette meg a földesurat, mert ettől az időtől kezdve a Mária Terézia-féle urbárium szabályozta a földesúr-jobbági viszonyt, amelyhez kellett ezután alkalmazkodnia a régi és új földesúri úrbéri szabályzatoknak is. Nem vonható kétségbe, hogy a Terézia-féle urbárium nemcsak sok tekintetben új tartalmú, hanem új jellegű kapcsolatot is vitt a földesúr-jobbági viszonyba. Ennek az új jellegű kapcsolatnak az urbáriumban nemcsak az az ismérve, hogy sok helyen a régi szokásoktól eltérően határozta meg a jobbági jogait és kötelezettségeit, hanem az is, hogy sok szempontból új viszonyt teremtett — a földesúr kizárásával — a jobbágyszervezet és az államhatalom között.

Egyébként Kérészy nézetét maga az urbárium is megcáfolja. Egy példát idézve: „A ki-osztott Portionnak — említi az urbárium — mind azon-által bészédése és a Vármegye Cassájában való bé-szolgáltatása tsak *egyedül* az Helységének Kozségénél és Faluk Birájánál maradgyon, annak okáért az Vármegye vigyázással légyen, hogy ebben az Uraságok, s azoknak Tiszttyei magokat *ne avassák*” (Urb. IX. fej. 5. §). Mi egyéb rendelkezés ez már 1767-ben, mint a földesúri hatalom teljes kizárásával, a feudális falu igazgatási jogkörébe utalt *állami* adószedés joga

A Mária Terézia-féle urbárium által teremtett jellemző bifurkációt megtalálhatjuk a falusi tisztségviselők állásbetöltésénél is. Az urbárium ugyanis fenntartott továbbra is azt a gyakorlatot, hogy a falusi bírót a földesúr által kijelölt három személy közül válasszák, a többi tisztségviselőt pedig szabadon.⁶¹ Az urbárium ezzel lényegében sajátos *kettősséget* teremtett: egyrészt biztosította a földesúr kijelölési és visszahívási jogát a bíróra nézve, másrészt a falu meg-

⁵⁹ Vö. Szabó, 300.

⁶⁰ Pl. Szarvason már 1845-ben. Vö. Maday, 141.

⁶¹ Urb. IX. fej. 1. §

szerezte a többi tisztségviselők *önkormányzati választási jogát*, melybe a földesúr már többé nem szólhatott bele.

Hogy a gyulai uradalomban a földesúri hatalom alatt lévő jobbágynyakozások (mezővárosok) II. József halálát követően már nem a Kérészy által hangoztatott „merő gazdasági alakulatok” voltak, azt az előbbi oldalakon részletesen elemzett esküszövegek is bizonyítják. Ezekből az esküszövegekből jellemző ismérvként tűnik elénk az a vonás, hogy az esküszövegek *seholsem* említik a földesúr személyét, de annál gyakrabban a királyt, a nemes vármegyét, a „közjavát”, a „becsületes bírámat”, a „helységet” stb. Ezek az elemek világosan arra mutatnak, hogy a gyulai uradalomban már a XIX. század fordulóján a tisztségviselők, s így az egész Communitas feudális függésének tartalma a „köz”, vagyis az *államhatalom* javára tolódott el. E megállapításunk lényegén semmit sem változtat az, hogy az esküszövegekben a tisztségviselők meghatározott kötelességei még a régi vallásos formában jelennek meg, vagy hogy e kötelességekben a jogi és erkölcsi elemek egyaránt keverednek. Sokkal lényegesebb ennél az, hogy valamennyi tisztségviselő a bíró személyén keresztül kapcsolódik a földesúrhoz és az államhatalomhoz. Esküszövegeink tanúsága szerint ugyanis kétségtelen, hogy minden tisztségviselő *neki* tartozik engedelmességgel, tehát alárendeltje. Viszont: „Felséges Királyomnak — említi a bíró esküszövege — igaz hűségemet meg tartom, a Tekintetes Nemes Vármegyének, és az ő Ki-adandó parantsolatainak mindenekben engedelmes lések” Ez engedelmességnél tehát nincsen szó a földesúrról, pedig — mint tudjuk — a bíró neki is engedelmességgel tartozott éppenúgy, mint a többi „Felsőségnek”.

A falusi bíró tehát hatalmánál fogva kiemelkedett tisztségviselő társai sorából. Valójában az ő személyében összpontosult a helyi hatalom. E hatalomban jellemző a *kétirányú felelősség*: egyrészt az államhatalom, másrészt a földesúr felé. A bírói hatalomnak ez a jellemző Janus-arca lényegében meg is felel azoknak a *halódó* feudális gazdasági-társadalmi viszonyoknak, mely időszakban esküszövegeink keletkeztek. A feudális gazdasági-társadalmi fejlődés ekkor már jóval *túljutott* a földesúri magánszerződéseken nyugvó „merőben gazdasági alakulat” Kérészy-féle jobbágyszervelet koncepcióján és átadta helyét a földesúri és államhatalmi érdekeket egyformán kiszolgáló *feudális-polgári jellegű* körszervezetnek. Az 1848-as nagy polgári átalakulás időszakára várt az a feladat, hogy ezt a kettős jelleget aztán szétbontja, a régi feudális faluszervezet átadja helyét — most már aztán a földesúri hatalom teljes kirekesztésével — az új *polgári* társadalom érdekeinek megfelelő község szervezetnek.

A halódó feudalizmus korában a bírói hatalomnak e kétfelé irányuló szolgáltatásban hiba volna azonban meg nem látni az egész feudális falusi önkormányzat *válságát*. A falusi önkormányzat válsága éppen a bírói tisztség válságán⁶² keresztül fejeződik ki a legjobban. A bíró továbbra is földesurától függ s ugyanakkor a vármegyén keresztül jelentkező közhatalom is szolgáltatába állítja. A falu önkormányzata tehát végül is teljesen elsikkad. A földesúr gazdasági és a közhatalom közigazgatási érdekei annyira reáépülnek a jobbágyszerveletre, hogy az önkormányzatnak már csak a látszatai maradnak meg. Esküszövegeinek tanúsága szerint a gyulai uradalom jobbágyszervelet ilyen önkormányzati válság közepette érkezik el a polgári átalakulás küszöbéhez.

⁶² Vö. Szabó, 301.

Д—р Пал Мадаш

СЛУЖЕБНАЯ КЛЯТВА СЕЛЬСКИХ ДОЛЖНОСТНЫХ ЛИЦ ДЮЛСКОГО (ОБЛАСТЬ БЕКЕШ, ВЕНГРИЯ) ПОМЕСТЬЯ

(Краткое содержание)

В трактате приводятся тексты служебных клятв сельских должностных лиц бывшего дюлского поместья и на основе их анализа показывается их историческое значение.

Тексты клятв должностных лиц феодального села (сельского городка) могут обеспечить несколько данных к сложной истории развития сельских органов в Венгрии до 1848 г., молут раскрыть лишь несколько черт этого развития. Всего 23 образцов текстов клятв, применяемых в дюлском поместье и собранных в справочной книге, служат достаточным основанием для более смелого подхода к исследованию некоторых проблем, связанных с организационной структурой и с полномочиями органов венгерского феодального села (сельского городка). Значение анализа этих вопросов лучше всего показывает то обстоятельство, что даже и в последние годы хортистской реакции вполне отрицалось существование венгерского феодального села, как составного звена венгерского государственного управления. Автор трактата опровергает взгляд Золтана Кереси о том, как будто в нашей стране до 1848 г. отсутствовала сельская администрация в качестве органической составной части государственного управления.

Автор остро ограничивает частную службу от государственной службы, подчеркивая различия между ними. Первая основывалась на акте частного права, а вторая на акте публичного права. Именование помещиком характеризует частную службу, и выборная должность характерна для самоуправления. Когда эти два основания для занятия должности разъединяются, помещичья сельская «хозяйственная организация» превращается в часть публичной организации, в часть государственного управления. цпл см гвыжту тжбшря цплкдз юхэчф— тжбшр смвыгу ена и мвыг тжбшру жбшря пшц

Исследуя феодальные тексты клятв, мы можем заключить, что начиная с XVIII столетия государственная власть все больше вмешивается в частную сельскую организацию и управление помещика, причем все больше размножаются элементы, которые связывают это частное управление с государственным.

урегирование барщины Марией Терезией (урбарий от 1767 г.) внесло в отношения между помещиком и крепостным новые связи не лишь по характеру, но и по содержанию. Это новое отношение повлияло и на организацию села. В последующее время сельская организация все чаще используется государственной властью в целях взыскания налогов, и осуществления различных управленческих услуг. В текстах клятв ярко отражается являющаяся двойственностью, созданная урегулированием барщины Марией Терезией. С одной стороны обеспечивалась право помещика на назначение и отзыв старосты, а с другой село получило право выбора остальных должностных лиц, причем исключалось всякое вмешательство помещика в реализацию этого права на выбор. Тексты клятв показывают кризис самоуправления, характеризующий фазу буржуазного преобразования.

DR. PÁL MADAY

DER AMTSEID DER DORFBEAMTEN IN DER
HERRSCHAFT GYULA

(Zusammenfassung)

Unsere Abhandlung bringt die Texte der Amtseide der Beamten jener Dorfgemeinden (Marktflecken) die sich auf dem Gebiet der seinerzeitigen Herrschaft Gyulai befanden. Nach der Analyse diesen Texte wird deren rechtshistorische Bedeutung behandelt.

Die Eidestexte der Beamten der feudalen Dorfgemeinden (Marktflecken) können zur komplizierten Entwicklungsgeschichte der ungarischen Dorforganisation vor dem Jahre 1848 nur mit einigen Angaben, wenigen Zügen beitragen. Die in einem Formelbuch zusammengefaßten 23 Eidestexte, die auf dem Gebiet der Herrschaft Gyula in Übung waren, setzen uns in die Lage mit größerer Zuversicht an die Untersuchung gewisser Organisations- und Kompetenzprobleme der feudalen ungarischen Dorfgemeinden (Marktflecken) heranzugehen. Daß die Analyse dieser Fragen bedeutsam ist zeigt sich am besten daran, daß selbst in den letzten Jahren des Horthy-Regimes der Bestand der feudalen Dorfgemeinde als Gliedes der ungarischen Verwaltung in Abrede gestellt wurde. Der Verfasser widerlegt die Auffassung Zoltán Kérészy's, als hätte es in Ungarn bis zum Jahre 1848 keine Gemeindeverwaltung gegeben, die organisch in die Staatsverwaltung eingegliedert war.

Der Verfasser zieht eine scharfe Grenzlinie zwischen privater und öffentlicher Anstellung. Jene erfolgte durch einen privatrechtlichen, diese durch einen öffentlichrechtlichen Akt. Die private Anstellung kennzeichnet sich durch die Ernennung seitens des Grundherrn, die autonome durch die Wahl. Damit, daß sich diese beiden Akte geschichtlich trennen, tritt die dörfliche „Wirtschaftsorganisation“ in den Rahmes des öffentlichrechtlichen Organismus, als Glied in die Staatsverwaltung ein.

Die Untersuchung unserer feudalen Eidestexte überzeugt uns davon, daß vom XVIII. Jahrhundert an die Staatsgewalt fortschreitend in die dörflichprivatrechtliche Organisation und Verwaltung des Grundherrn eingreift und diese mit immer mehreren Elementen an sich schmiedet.

Das Urbarium Maria Theresias (1767) führte nicht nur formell sondern auch inhaltlich neuartige Bindungen in die Verhältnisse zwischen Grundherrn und Leibeigenen ein. Diese neuen Verhältnisse wirkten sich auch auf die Organisation der Dorfgemeinde aus. Seither zieht die Staatsgewalt die Dorforganisation immer freier zur Steuereintreibung und zu verschiedenen Verwaltungsdiensten heran. Unsere Eidestexte spiegeln deutlich die Zwitterhaftigkeit die sich durch das Urbarium ergab. Einerseits sicherte es dem Grundherrn das Nominations- und Revokationsrecht hinsichtlich des Dorfrichters, andererseits erwarb sich das Dorf bezüglich der übrigen Beamten die autonome Wahl, in die der Grundherr nichts mehr hineinzureden hatte. Unsere Eidestexte zeugen von der Krise der Selbstverwaltung die für die Epoche der bürgerlichen Umgestaltung bezeichnend war.